

Martí Tibor

Pázmány diplomáciai hatása *(A spanyol kapcsolat)¹*

A salamancai egyetem teológiai fakultásán, a 17. század folyamán átépített régi épület folyosóján (*claustró*) tizenhat híres főpap portréja látható. Az egyik freskó Orsini, Lugo és Sforza-Pallavicini bíboros mellett Pázmány Péter képmása.² A kép Európa egyik legrégebbi fakultásán elsősorban a Nagyszombatban 1635-ben egyetemet alapító Pázmánynak, a tudós jezsuitának és bíborosnak állít emléket. Fraknói Vilmos (1843-1924) műveinek köszönhetően már közel másfél évszázada ismert, hogy IV. Fülöp (1621-1665) spanyol király monarchiájának irányítói és diplomatái politikai megfontolások miatt is különleges figyelmet fordítottak az esztergomi érsek, majd még inkább a bíboros Pázmány személyére. Ismert tény, hogy Pázmány elődjéhez, Forgách Ferenc esztergomi érsekhez hasonlóan kérte a spanyol uralkodót, hogy a Magyar Királyság vallási helyzetére, illetve a Bethlen támadásainak következtében elpusztult érseki birtokok állapotára való tekintettel részesítse őt rendszeres évdíjban. Pázmány 1622. január 25-én Bécsből

¹ Köszönetet mondok a szervezőknek az ünnepi konferencián való szereplés megtisztelő lehetőségeért. Előadásomban röviden összefoglaltam a Pázmány Péter spanyol kapcsolataira vonatkozó, a legújabb kutatások során feltárt adatokat, valamint ismertettem a Monostori Tiborral, az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltjével közösen, az 1632. évi római követség előzményeivel kapcsolatos kutatásokat. Jelen összefoglaló a témában korábban megjelent publikációk átdolgozott és újabb adatokkal kiegészített változata. MARTÍ Tibor, MONOSTORI Tibor, *Olivares gróf-herceg külpolitikai koncepciója és Pázmány Péter 1632. évi római követségének előzményei (1629–1632)*, Történelmi Szemle, 2009, 275–294; MARTÍ Tibor, *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei a bécsi spanyol követséghez (1627–1629)*, Lymbus, 2009, 15–23; Tibor MARTÍ, *Los antecedentes del viaje a Roma del cardenal Péter Pázmány en 1632 = La Dinastía de los Austria: Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio (Actas del Congreso Internacional, Madrid, 2–4 diciembre 2009)*, coord. por José Martínez MILLÁN, Manuel Rivero RODRÍGUEZ, Madrid. [Megjelenés alatt.]

² A freskó ismeretlen mester (17. századi) alkotása. FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, 300; ifj. VAYER Lajos, *Pázmány Péter ikonográfiája*, Bp., Egyetemi Nyomda 1935, 47; BIKFALVY Péter, *Spanyol kapcsolatainkról – a salamancai konferencia ürügyén*, Nagyvilág, 1992/2, 272.

levéllel folyamodott IV. Fülöphöz az évdíj elnyeréséért.³ Fraknói kiterjedt kutatásainak eredményeit előbb a spanyol évdíjról szóló önálló tanulmányban,⁴ majd több művében is összefoglalta.⁵ Az 1632. évi római követség eseményeit és utótörténetét feldolgozó tanulmánya 1871-ben külön is megjelent az Új Magyar Sion c. folyóiratban.⁶ Fraknói volt az első magyar történész, aki a simancsi levéltár Mohács utáni iratainak jelentőségét felismerte, Pázmányról írt összefoglaló művében a spanyol államtanácsi jegyzőkönyveket és a diplomáciai levelezést is felhasználta.⁷ Jóllehet kutatásai valóban úttörő jelentőségűek voltak, a Pázmánynak a spanyol udvarral, illetve a bécsi spanyol követekkel való kapcsolatát dokumentáló forrásoknak csak egy részét tárta fel.

Az elmúlt években adatgyűjtésbe kezdtem és kísérletet tettem a Fraknói által részben idézett vagy csak megemlíttet források azonosítására és összegyűjtésére. Munkámat Tusor Péter útmutatása nyomán az esztergomi Prímási Levéltárban kezdtem. A Prímási Levéltár egyházi levéltárának anyagában fellelhető mintegy 20 foliónyi iratanyag jórészt a spanyol évdíj igénylését, kifizetését kísérő levelezést, IV. Fülöp, Borja bíboros, a nagy tekintélyű spanyol kardinális,⁸ Jacques Bruneau rezidens, valamint a bécsi spanyol követségi ügyvivők Pázmányhoz intézett leveleit, nyugtákat, valamint az évdíj átvételéről szóló elismervények fogalmazványait őrzi.⁹ 2006 óta összesen háromszor – egy alkalommal, 2008-ban a Klebelsberg–ösztröndíj segítségével – spanyolországi levéltárakban kutattam. A simancsi Állami Levéltárban az államtanácsi jegyzőkönyveket és a diplomáciai levelezést, az „Alemania” és a „Roma” fondok követjelentéseit, valamint az ezekhez kapcsolódó, külön sorozatot képező fogalmazványokat néztem át 1622 és 1637 között, szisztematikusságra törekedve. A Fraknói által idézett, említett, de pontosan nem hivatkozott forrásokat egy kivétellel sikerült azonosítani, emellett Pázmány halála előtti évből származó, eddig ismeretlen adatot is találtam.¹⁰ A Pázmánnyal kap-

³ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter spanyol évdíja*, Magyar Sion, 1869, 23–24. (továbbiakban: *Évdíj*) A levél kiadása: HANUY Ferencz, PÁZMÁNY Péter *bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei*, I, Bp., 1910, (n. 167) 272–273. Az eredeti lelőhelye: Archivo General de Simancas (továbbiakban: AGS), Estado, legajo 2507, fol. 123.

⁴ FRAKNÓI, *Évdíj*, 22–39.

⁵ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos: *Pázmány Péter és kora*, II, (1622–1631) Pest, 1869, 177–184; *Uő, Pázmány Péter 1570–1637*, Bp., (Magyar Történelmi Életrajzok, 5), 1886, 162–163.

⁶ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter diplomáciai küldetése Rómába (1632)*, Új Magyar Sion, 1871, 721–736, 801–813, ill. 881–895.

⁷ MONOSTORI Tibor, *Adatok a spanyol–magyar kapcsolatok történetéhez: A spanyol király és a német–római császár közötti szövetség terve, 1624–1637*, Kút, 7 (2008):1, 45–46.

⁸ Gaspar Borja y Velasco (1580–1645), bíboros, III. Fülöp, ill. IV. Fülöp római követe. Pályájáról újabb: GIORDANO, Silvano: *Istruzioni di Filippo III ai suoi ambasciatori a Roma 1598–1621*, (Pubblicazioni degli Archivi di Stato Fonti XLV), Ministero per i beni e le attività culturali, Roma, 2006, pp. LXVIII–LXX; *Uő, Gaspar Borja y Velasco: Rappresentante di Filippo III a Roma*, Roma moderna e contemporanea, 2007/1–3, 157–185; Pázmánnyal való kapcsolatáról: FRANKL [FRAKNÓI], *Évdíj*, 36–38; *Uő, Pázmány Péter és kora*, III, 11–12.

⁹ Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum Ecclesiasticum Vetus 169.

¹⁰ AGS, Estado, legajo 2337, sin. fol.; a spanyol Államtanács 1636. dec. 10-én tartott ülésének jegyzőkönyve a birodalmi bíborosok között megemlíti Pázmányt.

csolatban átnézett nagyobb spanyol közgyűjtemények – a madridi Nemzeti Történeti Levéltár, a madridi Nemzeti Könyvtár Kézirattára és a toledói Nemesi Levéltár – mellett több, Pázmány korabeli bécsi és római spanyol követ levéltárait őrző magánarchívumban is kutattam.¹¹ Az eddigi eredmények – például a toledói Medinaceli hercegi levéltárban talált Pázmány-levelek¹² – igazolják, hogy a magánlevéltárak anyagának további kutatása, illetve feltárása mennyire indokolt lenne.

Fraknoi művei, majd a Hanuy-féle grandiózus Pázmány-levélkiadás¹³ nyomán a magyar historiográfia egyre árnyaltabb képet rajzolt Pázmány külföldi kapcsolatairól, diplomáciai tevékenységéről, politikai szerepéről és hatásáról, elsősorban a bécsi udvarban és 1632. évi útja alkalmával Rómában.¹⁴ Esztergomi érsekként, az ország prímásaként, majd később bíborosként nem pusztán magas egyházi méltóságot töltött be, hanem – az egyik legfontosabb méltóság lévén – politikai, diplomáciai kérdésekben is nagy súllyal esett latba a szava. Tekintélye nem csupán a Magyar Királyság, illetve a bécsi Habsburg-udvar¹⁵ viszonylatában volt meghatározó; neve és tekintélye már esztergomi érsekségének időszakát megelőzően is jól ismert volt a római Kúria előtt, de az 1620-as évek elejétől kezdődően az Ausztriai Ház spanyol ágának uralkodója, IV. Fülöp és nagyhatalmú államminisztere, Olivares gróf-herceg előtt is. Az esztergomi érsek személyéről a vele váltott leveleken kívül elsősorban az állandó és a rendkívüli megbízatással eljáró bécsi spanyol követek jelentéseiből kaptak információkat. Pázmánynak a II. Ferdinánd és a bécsi udvar előtti tekintélyét és befolyását több alkalommal is félreérthetetlenül hangsúlyozzák a jelentések, még bíborossá kreálása előtt is. Aytona márki, Castro gróf és Tursi herceg jelentései tanúskodnak arról, hogy II. Ferdinánd mennyire nagyra becsülte Pázmányt, adott a véleményére, diplomáciai lépések előtt többször is kérte állásfoglalását. A követek Pázmányról adott jellemzéseik közül most csak Castro gróf 1629. augusztus 29-én kelt jelentéséből idézek: „az esztergomi érsek intelligens és jó megítélésű ember”, „ő az, aki a legjobban érzi a már évek óta ki nem fizetett évdíj hiányát”, „a császár tiszteli és nagyra becsüli”.¹⁶ Pázmány kapcsolatban állt a császári udvarban működő spanyol párt több tagjával, levelezett Collalto gróffal és Dietrichstein bíborossal, illetve a spanyol követség tagjaival, többek között Oñate gróffal és Francisco de Moncadával (Osona gróf, Aytona márki). Alkalmanként találkoztak is, pl. 1625. szeptember 21-én Bécsűjhelyen a magyar országgyűlés előtti helyzetről tárgyaltak: ezen az uralkodó, Ferdinánd főherceg, a

¹¹ MARTÍ Tibor, *Beszámoló a 2008-ra elnyert Klebelsberg-ösztöndíjjal megvalósított spanyolországi kutatásról* (Toledo–Madrid–Simancas) Kézirat, MOL Mikrofilmtár.

¹² MARTÍ Tibor, *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei a bécsi spanyol követséghez (1627–1629)*, Lymbus, 2009, 15–23.

¹³ HANUY, I–II, 1910–1911.

¹⁴ A vonatkozó magyar nyelvű irodalom tételesen, bibliográfiai leírással (2004-ig): *Pázmány Péter-bibliográfia 1598–2004*, összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, PILISCSABA, PPKE BTK, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák – Katalógusok 1).

¹⁵ HILLER István, *Pázmány Péter és a Habsburg diplomácia = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001, 139–150 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2).

¹⁶ „El Arcobispo de Strigonia es inteligente y de buen juicio y es el quien mas siente la falta de lo que se le deve; El Emperador le estima, tambien me parece que se le deve pagar algo a cuenta, y con esto quedaremos acrecentados” AGS, Estado, legajo 2510, fol. 81r.

tanácsstagok, Caraffa pápai követ és Aytona márki, illetve Esterházy Miklós, Pázmány Péter és Sennyey István is résztvett.¹⁷

Közismert, hogy III. Ferdinánd magyar királlyá választása az 1625. évi soproni országgyűlésen Esterházy Miklós nádor mellett Pázmány hathatós fellépésének volt az eredménye; az időközben fennakadást szenvedett spanyol évdíj folyósítását ekkor azonnal megítélte IV. Fülöp Pázmánynak.¹⁸ A spanyol követekkel jó kapcsolatot ápolt az érsek, jóllehet a velük folytatott levelezése formálisabb volt, mint Esterházy Miklósnak.

A követek közül két személyt emelek ki, akik adatolhatóan leveleztek az érsekkel, majd később bíborossal. Tehetsége és felkészültsége miatt már saját korában is nagy tekintélye volt a már említett követnek, Aytona márkinak, aki 1624 és 1629 között volt állandó bécsi spanyol követ. A klasszikus műveltségű, valenciai származású arisztokratát a spanyol irodalomtörténet is számon tartja egy történeti munkája miatt.¹⁹ Már apja is diplomata volt, III. Fülöp követeként működött Brüsszelben, majd a Szentszék előtti spanyol követ volt 1606 és 1609 között.²⁰ Aytona fontos szerepet játszott a katolikus hatalmakat tömöríteni hivatott Liga szervezésében.²¹ A követ és Pázmány között szívélyes kapcsolat alakult ki, amelyet megerősített Pázmánynak a soproni országgyűlésen folytatott tevékenysége.²² Bécsi éveit követően spanyol Németalföld ideiglenes kormányzója volt, a császári udvarból való távozása után, Brüsszelből is írt Pázmánynak, levelei közül néhánynak fennmaradt a másolata az esztergomi Prímási Levéltárban.²³ A másik spanyol diplomata a flamand származású Jacques Bruneau, igen aktív, a róla szóló korabeli spanyol források vérbeli, rutinos, megbecsült diplomataként jellemzik. Bécsi éveit előtt már Brüsszelben, Franciaországban és Angliában is szolgált, 1629-től kezdve számos fontos küldetést teljesített Bécsben és a császárságban.²⁴ Megbízatását tekintve nem volt rendkívüli vagy állandó követ, tapasztalata azonban közismert volt és kapcsolatai révén komoly befolyással bírt. Ismerjük levelét, amelyben részletekbe menően tájékoztatta Pázmányt spanyol Németalföld történé-

¹⁷ MONOSTORI, *i. m.*, 2008, 53.

¹⁸ HILLER István, *Magyar nádorválasztás és európai politika. Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai*, Soproni Szemle, 1989/1, 59–70.

¹⁹ Aytona márkiról (a teljesség igénye nélkül): Jesús GUTIERREZ, *Don Francisco de Moncada, el hombre y el embajador. Selección de textos inéditos*, Boletín de la Biblioteca de Menéndez Pelayo, 1980, 3–72; J. H. ELLIOTT, *The Count-Duke of Olivares. The Statesman in an Age of Decline*, New Haven and London, Yale University Press, 1986, 333, passim; *Arte y diplomacia de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII*, szerk. José Luis COLOMER, bev. Jonathan BROWN, Madrid, 2003, 319–321.

²⁰ Miguel Ángel OCHOA BRUN, *Historia de la diplomacia española*, vol. VII, *La edad barroca*, I, Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación, Madrid, 2006 (Biblioteca Diplomática Española. Sección Estudios 6), 321.

²¹ Heinrich GÜNTHER, *Die Habsburger Liga 1625–1635: Briefe und Akten aus dem General-Archiv zu Simancas*, Berlin 1908 (Historische Studien, 62).

²² Az 1625. évi soproni országgyűlésről, III. Ferdinánd magyar királlyá választásáról: Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Annalium Ferdinandeorum*, Tom. X., Leipzig, 1724, 689–704; FRAKNÓI Vilmos, *A magyar királyválasztások története*, szerk. BÁRÁNY Attila, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005, 207–212; HILLER, *i. m.*

²³ Aytona Pázmánynak, Brüsszel, 1629. december 8. Prímási Levéltár, Esztergom, Prot. 7 („Copiae litter. Pazmany et etiam A–Epp. Lossy et Lippay”), 26.

²⁴ OCHOA BRUN, *i. m.*, 323.

seiről,²⁵ Pázmány évdíjának kifizetését ő mozdította elő az Államtanácsban írt jelentéseivel.²⁶ Az 1632 februárjában a császár által aláírt, de végül nem megvalósult Liga szerződésének a kidolgozásában is résztvett. Nagy valószínűséggel neki tulajdonítható az a feljegyzés, ami a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchiv Roma anyagában, a diplomáciai levelezés sorozatban található; ebben pontokba szedve összefoglalja VIII. Orbán pápa válaszait, amiket Pázmánynak az 1632. évi római követsége során adott.²⁷

Pázmány spanyol kapcsolatainak feltérképezésekor figyelembe kell venni azokat a leveleket is, amelyekben a spanyol politikai érdekekkel, az úgynevezett spanyol pártok tagjaival kapcsolatban fordul az uralkodóhoz. Több levele ismert, amelyekben a magyar bíboros római követségét követően a római „spanyol pártot” kívánta erősíteni. II. Ferdinándnak írt, 1632. augusztus 9-én kelt levelében tudatosan Borja bíboros mellett foglalt állást.²⁸ Ebben Pázmány lépések vételét kívánta a császártól, egyetértésben IV. Fülöppel; tekintettel arra, hogy míg a pápa Borja bíboros esetében a bíbort és a hivatalos követi megbízatást összeegyeztethetetlennek tartotta, addig a francia-svéd szövetséget elősegíteni kívánó követségek esetében a pápa ugyanezért nem emelte fel a szavát. Ugyanezen a napon, 1632. augusztus 9-én egy másik levelet is írt Pázmány a császárnak: ebben Massimi cataniai püspök székhelyéről Rómába való visszatérésének támogatását kérte az uralkodótól, illetve (II. Ferdinándon keresztül) Olivares gróf-hercegtől, azzal érvelve, hogy Massimi Rómában az Ausztriai Ház politikai céljait támogathatná.²⁹

Pázmány lojalitása és udvarhűsége, amely értelemszerűen a Habsburg-dinasztia, az Ausztriai Ház egészére vonatkozott, megkérdőjelezhetetlen volt. Mégis helytelen lenne azt gondolni, hogy Pázmányt a spanyol diplomácia az egyébként birodalmi összehasonlításban kiemelkedő nagyságú évdíjjal (évi 3000 scudó = 4500 forint) „lekenyerezte” volna; Pázmány reálpolitikai megfontolású, a Magyar Királyság és az Erdélyi fejedelemség katolikusainak érdekeit soha szem elől nem tévesztő, józan politikai állásfoglalásai többször egyáltalán nem voltak összhangban a (spanyol-)Habsburg érdekekkel, gondoljunk csak az észak-itáliai háborúban való esetleges császári katonai szerepvállalás következetes ellenzésére.³⁰

²⁵ Jacques Bruneau Pázmány Péter bíborosnak, Bécs, 1632. november 22. Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum Ecclesiasticum Vetus 169, fol. 7–8.

²⁶ Az Államtanács 1632. december 10-én tárgyalta Bruneau augusztus 28. és október 20. között írt jelentéseit; a levelek tartalmáról készített kivonat 5. pontja foglalkozik az évdíjjal: „Que al Cardinal Pazman pagara su pension como Vuestra Magestad lo manda en lo que alcanzare y permitirere la caza de que no le haui auisado por escusar importunaciones”. AGS, Estado, legajo 2333, fol. 19.

²⁷ A spanyol nyelvű feljegyzés az alábbi irat végén, a *verso*-n szerepel: „28 Maii Anno 1632 – Copia responsi Summi Pontif. ad legationis D. Card. Pazmani” ÖStA, HHStA, Rom Korrespondenz 53, Konv. „Q”, fol. 4v.

²⁸ HANUY, II (nr. 767), 340–341.

²⁹ HANUY, II (nr. 770), 343.

³⁰ TUSOR Péter: „Pázmány bíboros olasz rejtjelkulcsa: C. H. Motmann „residente d’Ungheria”. A római magyar agenzia történetéhez”, in: Hadtörténelmi közlemények, 116 (2003), 535–581, 536 skk. és Uő, *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*, Bp.,–Roma 2005, (Collectanea Vaticana Hungariae, classis I, vol. 3.), 93, passim.

Pázmány élete során többször teljesített diplomáciai jellegű megbízatást.³¹ Első, a Magyar Királyság területén kívülre vezető uralkodói küldetése 1618-ban merült fel, amikor II. Mátyás a csehországi felkelést követően a lengyel királyhoz kívánta küldeni, anyagi segítség reményében. Az út nem valósult meg, mert Pázmány visszautasította a kérést. Érseki teendőire hivatkozott, és a követséget értelmetlennek tartotta. Egy évtizeddel később „Pallotto nuncius 1628. június 10-i jelentése szerint a császár akkor is azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Pázmányt Rómába küldi, hogy az olasz hadjáratához a pápa hozzájárulását megszerezze”.³² Pázmány veszélyesnek és kockázatosnak ítélte a császár esetleges észak-italiai beavatkozását. A bécsi nuncius és az uralkodó gyóntatója, Lamormaini mellett az érsek érvelt a legkövetkezetesebben az itáliai háború terve ellen.

A közép-európai pápai és spanyol klienshálózat II. Ferdinánd korabeli működését tárgyaló legújabb szakirodalom Pázmány személyét – Dietrichstein és Harrach bíborosokkal együtt – egyértelműen a bécsi nunciussal szorosan együttműködő és nem a spanyol „klienshálózat” tartozó körhöz sorolja.³³ Ennek ellenére Olivares tudatosan számolt a bíboros Pázmány lehetséges római befolyásával, hiszen az itáliai származású, genovai Tursi herceget – aki rendkívüli követként érkezett 1630 elején a császári udvarba – 1630. február 1-jén írt instrukciójában egyértelműen arra utasítja, hogy Pázmány és Harrach bíborosok római követségét a császárnál érje el: „ő Császári Felseje [II. Ferdinánd] és az én [IV. Fülöp] számunkra kívánatos és jó (volna), hogy most a bíborosi Kollégiumban legyenek megbízható személyek, akikre mindig számíthatunk [...] És, mivel nyilvánvaló, hogy ez nagyon szükséges, gondoskodj róla és tedd meg az összes megfelelő lépést annak érdekében, hogy a császár (mielőbb) küldje Rómába Harrach kardinálist és az esztergomi bíborost, képviseld ezt [az ügyet a császár előtt] a sok indok miatt, amely ezt szükségessé teszi.”³⁴ Forrással igazolható tehát, hogy a spanyol külpolitika irányítói a szakirodalom által eddig feltételezett időpontnál (1632-1634) jóval korábban, 1630 elejétől számítottak Pázmány római szerepvállalására.

A harmincéves háború korában, VIII. Orbán pápa pontifikátusa alatt különleges jelentősége volt annak, hogy az Ausztriai Ház két ága mennyiben tudta összehangolni

³¹ 1632. évi követségét megelőzően Pázmány 1614. december 15. és 1615. január 24. között tartózkodott Rómában. Itt „még egyszerű jezsuita korában bizalmas és közvetlen megbeszéléseket folytathatott V. Pállal II. Mátyás utódlásáról, a magyar katolikus megújulás lehetőségeiről, és talán saját ügyében is”. TUSOR Péter, *Pázmány állandó római követségének terve 1632–1634 = Pázmány Péter és kora, i. m., 2001, 154.*

³² *Petri Card. Pázmány Archiepiscopi Strigoniensis Epistolae Ineditae: Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél*, kiad. Dr. GALLA Ferenc, Vác, 1936 (Olaszországi Magyar Oklevéltár), 66.

³³ PAVEL MAREK, *La diplomacia española y la papal en la corte imperial de Fernando II*, Studia Historica, Historia Moderna, N° 30, 2008, 109–143; KLAUS JAITNER, *Die Päpstliche Kirchenreformpolitik von Gregor XIII. bis Gregor XV. (1572–1623) = Katolische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*, kiad. France M. DOLINAR, Maximilian LIEBMAN, Helmut RUMPLER, Luigi TAVANO, Wien, Graz, Köln, 1994, 287.

³⁴ Monostori, 2008, 56, 63. jegyzet. Tursi herceg 1630. február 1-jén kelt követutasítása kiadva: *España y Europa en el siglo XVII. Correspondencia de Saavedra Fajardo*, Tomo I. 1631–33, Ed. Quintín ALDEA VAQUERO, Madrid, 1986 (Apéndice 7), 356.

diplomáciáját és szentszéki képviseletét. A háborús helyzetben, amelyben a katolikus államok ügye a birodalomban igen veszélyeztetve volt Gusztáv Adolf gyors és látványos sikerei miatt, úgy gondolták Madridban, hogy a pápaság külpolitikájának gyökeres megváltoztatását kell elérni abban az értelemben, hogy Róma feltétlenül támogassa a Habsburgokat és szövetségeseiket. A pápaságra gyakorolt diplomáciai nyomás állandóan nőtt. Mivel a titkos tárgyalások nem vezettek sikerre, a spanyol uralkodó és a császár elhatározták, hogy a semlegesség látszatát kelteni igyekvő pápát a teljes nyilvánosság előtt próbálják állásfoglalásra kényszeríteni. Bécs részéről Pázmány és Harrach bíborosok római követségét készítették elő, míg spanyol részről a legnagyobb figyelmet keltő lépés Borja bíboros 1632. március 8-án tett, nagy vihart kavart protestációja volt. A spanyol kardinális tiltakozása VIII. Orbán pápa európai politikája ellen egy tudatosan előkészített diplomáciai lépés volt;³⁵ német kutatók a közelmúltban találtak adatot a Vatikáni Titkos Levéltárban arra vonatkozóan, hogy itáliai spanyol diplomaták (Marco Serbelloni milánói követ) tájékoztatták a Rómába megérkező Pázmányt - majd később Harrach bíborost is - a spanyol bíboros fellépéséről.³⁶ Több adat valószínűsíti tehát, hogy az osztrák és a spanyol ág diplomáciája összehangolt módon kívánta a Szentszék politikáját befolyásolni. Ebben az akcióban Pázmány fontos szerepet kapott.

Pázmány 1632. évi római követségének történetét a régebbi és az újabb nemzetközi és magyar történetírás egyaránt részletesen tárgyalja; a követséget valamennyi, VIII. Orbán európai politikáját tárgyaló mű említi.³⁷ A bíboros-érsek 1632 tavaszán a császár rendkívüli követeként utazott Itáliába, próbálta elérni a pápánál, hogy adjon hadisegélyt, vonja el a francia királyt a svédekkel való szövetségtől és elnöklete alatt egy védelmi szövetségben egyesítse a katolikus fejedelmeket. Az út lefolyása, európai visszhangja főbb vonalaiban jól, minden részletében azonban kevésbé ismert. Több megoldatlan kérdés van. Tudjuk, hogy Pázmány állandó követségét római útja után Madrid szorgalmazta.³⁸ 1632-ben Pázmány a Habsburg-ház diplomatájaként utazott Rómába. Küldetésének egyik legfontosabb célja az volt, hogy rábírja a pápát egy frissen megkötött szövetség támogatására és vezetésére. Ez a szövetség a katolikus király és a német-római császár között jött létre, és más keresztény fejedelmek is csatlakozhattak. Mit tudott erről a dinasztia domináns, spanyol ága? És milyen érdeke fűződött

³⁵ Maria Antonietta VISCEGLIA, „*Congiurarono nella degradazione del papa per via di un concilio*”: *La protesta del Cardinale Gaspare Borgia contro la politica papale nella Guerra dei Trent' Anni*, Roma moderna e contemporanea, vol. 11, Roma, 2003, 167–193.

³⁶ Daniel BÜCHEL, Arne KARSTEN, „*Die „Borgia-Krise“ des Jahres 1632: Rom, das Reichsleben Piombino und Europa.*”, *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2003, nr. 3, 389–412.

³⁷ A régebbi irodalomból: Ferdinand GREGOROVIVUS, *Urban VIII. im Widerspruch zu Spanien und dem Kaiser. Eine Episode des dreißigjährigen Kriegs*, Stuttgart 1879, 34, 55–63; Jos. SCHNITZER, *Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des Dreißigjährigen Krieges = Römische Quartalschrift*, 1889, 231–235; Auguste LEMAN, *Urban VIII et la rivalité de la France et de la Maison d'Autriche de 1631 à 1635*, Lille, Paris, 1919, 146–166; Ludwig v. PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreißigjährigen Krieges*, Freiburg im Breisgau, 1928, 441–448; Konrad REPGEN, *Finanzen, Kirchenrecht und Politik unter Urban VIII. Eine unbekanntene Denkschrift aus dem Frühjahr 1632*, *Römische Quartalschrift*, 1961, 62–74; az újabb irodalomból: TUSOR, *i. m.*, 2001; Uó, *i. m.*, 2003; VISCEGLIA, *i. m.*, 2003, KARSTEN-BÜCHEL, *i. m.*, 2003. További irodalom: MARTÍ, MONOSTORI, *i. m.*, 2009, 275–276, 3. jegyzet.

³⁸ TUSOR, *i. m.*, 2001, 151.

mindehhez a Spanyol Monarchiának? A spanyol Habsburg Monarchia külpolitikai törekvéseinek elemzésével (amit itt most csak nagyon röviden és vázlatosan próbálok megtenni) új megvilágításba kerülhet Pázmány római követsége.

1624-től kezdve a spanyol politika, élén Olivares gróf-herceggel, egy birodalmi, védelmi és támadó jellegű szövetség összekovácsolására tett kísérletet.³⁹ A német-római császárnak nyújtott folyamatos anyagi és katonai segítség és a Liga létrehozásának terve a spanyol állam külpolitikai és gazdasági érdekeiből következtek. A Liga IV. Fülöp és államminiszterének reményei szerint térdre kényszeríthette volna a "lázadozó" holland Egyesült Tartományokat. A Liga terve az évek során jelentős változáson ment keresztül. A lehetséges résztvevők köre folyamatosan változott, elvben beléphettek itáliai fejedelmek, ideértve a pápát, és Lengyelország is. A tárgyalások azonban ritkán jutottak el a megvalósulás küszöbére. Madridnak újra és újra be kellett látnia, hogy a diplomáciai erőfeszítések és a nekik nyújtott anyagi segélyek ellenére a legerősebb német államok nem fogják kockáztatni a birodalmon belüli helyzetüket a spanyol célok megvalósítása érdekében. A bécsi spanyol követek 1625-től kezdődően mindent elkövettek, hogy a különböző érdekek összeegyeztethetők legyenek; egy ilyen kísérlet volt a bécsi spanyol rezidens Jacques Bruneau-é is, aki elérte, hogy a császár és a spanyol király közti szövetség tervezetét, a Liga alapokmányának szánt diplomát a császár 1632. február 14-én aláírja. Az oklevél eredetije ma a Simancasi Levéltárban van; ennek egy példányát vitte magával Pázmány Rómába.

Joggal merül fel a kérdés, hogy az eddig elmondottak és a Liga szervezése milyen módon kapcsolódik Pázmány személyéhez? A kérdés megválaszolásához fontos segítséget ad az az eddig részben ismeretlen forrás, amit nemrég talált meg Monostori Tibor a bécsi állami levéltár spanyol diplomáciai iratai között.⁴⁰ Ez pedig nem más, mint Pázmány Péter 1632. február 14-én kelt követutasításának fogalmazványa, amelynek létezéséről eddig csak Fraknói hivatkozásából lehetett tudni.⁴¹ A ligaszervezés császár általi aláírásának napján, Pázmány számára fogalmazott követi instrukció szövegében szerepel, hogy a szerződés egy példányát Pázmány magával viszi Rómába.⁴² Ekkorra fonódott össze a két diplomáciai szál: Pázmány kiküldetésének már jóval korábban felmerült terve és az Olivares-féle Liga létrejöttéről szóló tárgyalások.

³⁹ Erről részletesen: MONOSTORI, *i. m.*, 2008, 49–51, MARTÍ, MONOSTORI, *i. m.*, 278–281.

⁴⁰ Pázmány Péter 1632. február 14-én kelt követutasításának fogalmazványa: ÖStA, HHStA Staatenabt., Sp. Diplomatische Korrespondenz, Kart. 22., Map. 422., fol. 1–4.

⁴¹ Fraknói 1871-ben megjelent tanulmányában számba vette a forrásokat és a következőt írja Pázmány követutasításával kapcsolatban: „Pázmány két instructiót vett. Az egyik általános, kelt febr. 5-én (Mednyánszky, 1830, 29 skk.). Némely pontjaira nézve Pázmány február 12-én fölvilágosítást kért (Hanuy, 1632. febr. 10.), mely a febr. 13-iki királyi leiratban megadatott. (Mednyánszky 24 skk.) – A második „Instructio Specialis ... quid Rmaam Pat. Vestram cum S[uae] S[ancitatis] in negotio certae confoederationis agere et pertractare velimus.” Kelt febr. 14-én. (Eredeti fogalmazata a bécsi. cs. titkos levéltárban.)” FRANKL [FRAKNÓI], *i. m.*, 1871, 728, 2. jegyzet.

⁴² „Reverendissimae Suae Paternitati, dicto Legato nostro Extraordinario una cum hac instructione nostra exemplum transmittimus foederis ad defensionem Sacri Romani Imperii et Confoederatorum concepti, eamque adeo inter Nos et Serenissimum Hispaniarum Regem Catholicam, nepotem et affinem nostrum charissimum instituti.” A követutasítás szövegének közlése (MONOSTORI Tibor, TUSOR Péter) folyamatban van.

A szövetségtervezet császár általi aláírását megelőző két évről a jelenlegi ismereteink szerint rendkívül kevés forrás maradt fenn. A bécsi Liga-tárgyalásokért 1630-tól kezdve spanyol részről Bruneau és Cadereyta márki voltak a felelősek, de az egyéb okból Bécsbe küldött követek feladatai között is központi szerepet kapott a szövetség előmozdításának ügye. A diplomaták bécsi jelenléte az osztrák és spanyol állami és a belgiumi királyi levéltárakban őrzött források alapján nyomon követhető. A tárgyalások a bajor-francia szövetség megkötése után és Gusztáv Adolfnak a Katolikus Liga felett aratott breitenfeldi győzelmét (1631. szeptember 17.) követően gyorsultak fel, ezek ugyanis jelentősen meggyengítették a franciapárti és az Ausztriai Ház politikájával szembenálló birodalmi erőket.

Pázmány római útját új megvilágításba helyezi a Liga-szöveg rendkívül kedvezőtlen madridi fogadtatása is. A spanyol uralkodó nem ratifikálta azt. Mivel a szövetség létrehozása elsősorban Madrid érdeke volt, ennek vizsgálata elsőrendű fontosságú. Mire Spanyolországba megérkezett a megkötött Liga híre és szövege, Pázmány már Rómában tárgyalt. A spanyol követek a szövetséget a régi felhatalmazásuk alapján kötötték meg, jelentősen túllépve a követutasításaikban foglaltakat. A spanyol uralkodó ráadásul 1632 januárjára már új alapokra helyezte volna azt: Svédország és Franciaország ellen irányult volna. A Liga szövege a spanyol fél számára nem felelt meg. Bizonyos részek javíthatóak lettek volna, egy mondatot azonban Madrid elfogadhatatlannak talált. Eszerint a Ligában résztvevők nem köthetnek új szövetséget a hollandokkal, és nem nyújthatnak számukra új és az eddigieknél nagyobb támogatást. Ez közvetve azt jelentette, hogy a korábbi szövetségeiket vagy a Hollandiával szembeni semlegességüket megtarthatták, az addigi támogatás fennmaradhatott. Ez szöges ellentétben állt Madrid alapvető külpolitikai céljaival, és a fennálló spanyol-francia béke szövegével is ellentmondásban volt. Pázmány római követségéről, tárgyalásairól Borja bíboros jelentéseiből értesült IV. Fülöp és az Államtanács. A spanyol uralkodó 1632. augusztus 23-án Pázmánynak írt levele nem hagy kétséget afelől, hogy Pázmány római felépését az Ausztriai Ház spanyol testvérága figyelemmel követte, a Barberini-pápa meggyőzésére tett erőfeszítéseit pedig a Liga szerződése körüli nehézségek ellenére is nagyra értékelte. A fennmaradt források tanúsága szerint Pázmány a római követséget követően visszamenőleg is megkapta az évjáradékát,⁴³ amit 1633 folyamán meg is emeltek.⁴⁴ Ezzel egyidőben – a legfontosabb spanyol központi kormány szerv ülésein készült jegyzőkönyvek adatai szerint – az Államtanács több tagja is támogatta Pázmánynak egy lehetséges állandó római követségét.⁴⁵

Pázmány fontos diplomáciai feladatot kapott II. Ferdinánd császártól: a cél VIII. Orbán pápa (1623–1644) meggyőzése volt a két Habsburg-ág közötti szövetség egy-

⁴³ A fennmaradt átvételi elismervények fogalmazványai szerint a bécsi spanyol követ Pázmánynak a római követséget megelőzően csak egy alkalommal (1631. augusztus 26-án), egy évre szóló járadékot (4500 forintot) juttatott el. (PL, AEV 169, fol. 19, 20r–v). Római követsége után az érsek 1632. szeptember 11-én 4 500 forint, 1632. november 22. után 9 000 forint értékű scudót vehetett kézhez. 1633. január 14-én újabb kétévi járadék összegéről állítottak ki latin nyelvű elismervényt. Primási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus 169, fol. 3r, 4r–v (Borja bíboros 1632. nov. 16-án Pázmányhoz írt leveléhez csatolva), valamint fol. 10r–v.

⁴⁴ GÜNTER, *i. m.*, 121, 22. sz. jegyzet; MONOSTORI, *i. m.*, 2008, 56.

⁴⁵ AGS, Estado, legajo 2459, sin. fol.

értelmű támogatásáról, amely az Olivares gróf-herceg által mindenáron előmozdítani kívánt Liga szerződéstervezetében öltött testet. Az Ausztriai Ház két ágának szövetségén alapuló Liga véglegesen csak néhány évvel később, 1634-ben jött létre, azonban a bécsi spanyol diplomaták, elsősorban a németalföldi származású Jacques Bru-
neau erőfeszítéseinek köszönhetően II. Ferdinánd éppen 1632. február 14-én írta alá a szerződésnek azt a változatát, aminek egy példányát a magyar bíboros magával vitte a pápának. Az újabb kutatások során előkerült kiadatlan követi instrukció további elemzést igényel; kétségtelen tény viszont, hogy Pázmány az Ausztriai Ház két ága és a Szentszék közti diplomáciai kapcsolatok egyik legérdekesebb, meglehetősen feszült szakaszában nagyon fontos szerepet kapott.

Függelék

IV. Fülöp Pázmány Péter esztergomi érseknek

Madrid, 1632. augusztus 23.⁴⁶

Prímási Levéltár, Esztergom

Archivum Ecclesiasticum Vetus 169, fol. 11r-v.

Értesíti, hogy Pázmány Rómából, (1632.) április 28-án kelt levelét megkapta és a leírtaknak mindenben hitelt ad. Megjegyzi, hogy Pázmány személyéről értesülései vannak és arról a módról is, amellyel a császár ügyét a pápai udvarban képviseli. A császár ügyét és érdekeit a sajátjának tekinti és így Pázmány erőfeszítéseinek jutalmaképpen az ő elismerésére és köszönetére is számíthat. Emiatt részesíti a számára megítélt évdíjban; ennek részleteiről Borja bíboros fogja tájékoztatni. Nagyrabecsülésének nyilvánvaló jeleit érzékelti fogja.

Don Phelipe⁴⁷ por la gracia de Dios Rey de las Españas de las dos Sicilias⁴⁸ de Hierosylum,⁴⁹ muy Reverendo In Christo Padre cardenal Pazman, mi muy caro y muy amado amigo. He reciuido Vuestra carta de 28 de Abril pasado y creo muy bien todo lo que me dezis en ella y yo tengo tal relacion de Vuestra persona y del modo con que os aueys gouernado en essa corte en los negocios que el Emperador⁵⁰ mi tio os ha encargado que he holgado mucho de entenderlo pues como sabeys tengo sus cossas por propias mias y en quanto a lo que se os deue de la pension que gozays por merced mia, he mandado dar la orden que conuiene para que se os pague como lo entendereys particularmente del Cardenal Borja y en todo lo que tocasse echazereys de veer lo mucho que os estimo. Y sea muy Reverendo In Christo Padre cardenal Pazman mi muy caro y muy amado amigo nuestro Señor en Vuestra continua guarda. De Madrid. A 23 de Agosto 1632

yo El Rey F.

Seduste Arces

Külcímzés szövege: „Al muy Reuerendo In Christo Padre Cardenal Paxman⁵¹ mi muy charo y muy amado amigo.”⁵²

⁴⁶ A levelet betűhív módon közlöm, a rövidítéseket külön jelzés nélkül feloldottam. FRANKÓI szerint ezt a levelet Borja bíboros 1632. nov. 16-án küldte (továbbította) Pázmánynak. FRANKL [FRANKÓI] Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, III, (1632–1637), Pest, 1872, 49–50.

⁴⁷ IV. Fülöp spanyol király (1621–1665)

⁴⁸ Szicíliai és Nápolyi Királyság

⁴⁹ Jeruzsálem

⁵⁰ II. Ferdinánd (1619–1637), német-római császár, magyar és cseh király.

⁵¹ Pázmány neve a spanyol forrásokban legtöbbször „Paxman” alakban fordul elő.

⁵² A címzés felett eltávolított pecsét helye látszódik.